

# Beschrijving van Amundsenweg 1

Datum: 7 augustus 2008

Bezoekdatum: 4 augustus 2008

Auteur: Marjanne Statema

Architect: Evers en Sarlemijn Architecten

Ontwerp: 1959-1963

## Stedenbouwkundige context

Het vrijstaande schoolgebouw, gebouwd als katholieke kleuterschool, tegenwoordig de islamitische basisschool El Amien, is gesitueerd aan de Amundsenweg, aan de noordzijde van het trapeziumvormige 'hart' van de Poolbuurt in Bos en Lommer. De Poolbuurt wordt omsloten door de Erasmusgracht (N), de Hoofdweg (O), de Jan van Galenstraat (Z) en de James Rosskade (W). Het hart, een voormalige katholieke enclave, wordt begrensd door de Franciscus en Juliaschool aan de oostzijde van de Robert Scottstraat, gebouwd door de architecten K.P. Tholens en L. Van Steenhardt Carré. De westzijde wordt gevormd door de ULO-school, net als de kleuterschool een ontwerp van Evers en Sarlemijn Architecten. Tussen de scholen is een grote speelplaats gerealiseerd. De Josephkerk en de noord-zuid georiënteerde rijtjes bejaardenwoningen naar ontwerp van G. Holt besluiten het plein aan de zuidzijde.

Het stedenbouwkundige ontwerp voor Bos en Lommer maakt deel uit van het Algemeen Uitbreidingsplan (AUP) uit 1934 van de afdeling Stadsontwikkeling van de Dienst der Publieke Werken. In het uitbreidingsplan waren in de Poolbuurt oorspronkelijk drie scholen parallel aan de Erasmusgracht gesitueerd. Ten zuiden van de scholen was een aantal noord-zuid georiënteerde stroken woningen geprojecteerd. Door de trapeziumvorm van het gebied bleef er een wigvormig terrein over dat werden bestemd voor bejaardenwoningen, in oost-west gerichte rijtjes. Dit ontwerp werd herzien in 1944. In het nieuwe plan vormen de kerk en de scholen het hart van de wijk, min of meer conform de bestaande situatie. Begin jaren zestig was de Poolbuurt voltooid. De drie scholen, de kerk met klooster en de bejaardenwoningen vormen een krachtig stedenbouwkundig en architectonisch ensemble.

## Gebouwtype en bouwgeschiedenis in hoofdlijnen

De voormalige katholieke kleuterschool is tot stand gekomen in opdracht van de Onze Lieve Vrouwe Stichting uit Amersfoort naar ontwerp van Evers en Sarlemijn Architecten uit 1963. Het plat afgedekte bouwwerk telt twee bouwlagen op een rechthoekige plattegrond en is min of meer symmetrisch ingedeeld. De gang van de corridorschool is evenals de hoofdingang aan de noordzijde gesitueerd, de lokalen aan de zuidzijde, aan het schoolplein. De trappenhuisen zijn op de kop gesitueerd, waarbij het linker (O) trappenhuis parallel aan de noordgevel is gesitueerd naast de zogenaamde speellokale die in de oostelijke kop zijn gesitueerd. Het rechter trappenhuis is in de westelijke kop geplaatst, parallel aan de westgevel. Naast de twee speellokale, zijn er in het gebouw zes zogenaamde werklokale ondergebracht, drie op elke bouwlaag. Tussen de lokalen zijn de overige ruimtes ondergebracht, zoals de kamer van het schoolhoofd, de lerarenkamer, de leermiddelenkamer en een enkel toilet. De grotere toiletgroepen zijn op beide bouwlagen ter weerszijden van de lokalen gesitueerd. Op de tekeningen is er vanuit de hoofdingang een doorgang naar de speelplaats te zien en heeft ook de kamer van het hoofd een uitgang aan deze zijde evenals de grotere toiletgroepen. Op de verdieping zijn hier inpandige balkons aangebracht, die bereikbaar zijn vanuit de lerarenkamer en de leermiddelenkamer. Tegenwoordig zijn deze uitgangen dichtgemetseld en is er een toegang in de westelijke kop geplaatst. Wanneer dit is gebeurd, is onbekend, maar in ieder geval na 1977. In 1977 is er tegen de westgevel een eenlaagse aanbouw met schoorsteen geplaatst, ten behoeve van c.v. en bergruimte. Op de tekeningen is nog de oorspronkelijke situatie afgebeeld.

Onderdeel van het ontwerp was een speelplaats aan de west- en zuidzijde van het gebouw, afgerasterd van de grote speelplaats die tussen de ULO-school en de kerk is gesitueerd. In het ontwerp was voorzien in een betegelde speelplaats, waarin een vakverdeling met vierkante vakken is getekend. Langs de randen werden rechthoekige borders geprojecteerd, evenals rechthoekige ruimtes voor tuintjes. In de strook langs de westzijde van het gebouw, toegankelijk via een hek in de tussenmuur tussen de kleuter- en de ULO-school, staan twee zandbakken afgebeeld. De huidige speelplaats is sterk vereenvoudigd met plaveisel van stoeptegels en hoge bossage tussen de speelplaats bij de school en de grote speelplaats en wat lage struiken langs de school.

## **Architectonische verschijningsvorm**

### *Exterieur*

De architectonische verschijningsvorm van de voormalige kleuterschool kenmerkt zich door een eenvoudig, maar zorgvuldig vormgegeven bouwvolume. De gevelgeleding wordt vooral bepaald door de verschillende venstervormen, aangepast aan de functie van de verschillende achtergelegen ruimtes. Zelfs de ingangspartij is ondergeschikt aan de gevelritmiek.

De koppen van het bouwvolume zijn iets uitgemetseld, waarbij de oostgevel van de linkerkop enigszins schuin wegloopt, aansluitend op de trapeziumvorm van het bovengenoemde ensemble. Tussen de koppen is langs de voorgevel een betegelde strook aangebracht, waarop een rij betonnen paaltjes is geplaatst. De gangen worden ter hoogte van elk lokaal verlicht door twee gepaarde hoge stalen vensters op lage borstweringen met betonnen lateien en onderdorpels. De overige ruimtes worden gekenmerkt door een hoger geplaatst venster met dubbele draairamen. Deze vensters zijn evenals de hoofdingang in een over de gehele hoogte aangebracht verdiept gevelveld geplaatst. De rondbogige gevelvelden, die het gebouw ten opzichte van de ULO-school een wat vriendelijker uiterlijk geven, zijn de enige versieringen die de ontwerpers zich hebben gepermitteerd.

De ingang is voorzien van een dubbele draaideur met smalle hoge ruitjes. Vermoedelijk is achter het bord, waarop de huidige schoolnaam El Amien is aangegeven, nog het oorspronkelijke kunstwerk aanwezig. Op een foto in het Stadsarchief Amsterdam lijkt het een betonnen reliëf te zijn, met een afbeelding van een boom en een door stralenkrans omgeven niet nader te benoemen heilig figuur. Dergelijke kunstwerken werden aangebracht vanuit het idee dat het mensen geestelijk zou verheffen door hen met kunst in aanraking te brengen. De kunstenaar is vooralsnog onbekend.

De trappenhuizen ter weerszijden van de lokalen worden evenals de speellokalen (O) eveneens verlicht door de gepaarde vensters. Ondanks de vele vensters aan de noordzijde en ter hoogte van de speellokalen, moeten de lokalen aan de zuidzijde worden overspoeld door een zee van licht door de stalen raampartijen. De gevel tussen de beide koppen van het bouwvolume is opgevat als een groot venster, omlijst door betonnen kolommen en lateien. De raampartijen worden op de begane grond afgewisseld door de inmiddels dichtgezette deurpartijen, op de verdiepingen door de inpandige balkons.

### *Interieur*

Het was op het moment van schrijven niet mogelijk de school te bezoeken, maar uit fotomateriaal van een bezoek ter plaatse in 2005, blijkt dat het interieur op hoofdlijnen nog gaaf is.

## **Cultuurhistorische context**

Het stedenbouwkundige plan voor het hart van de Poolbuurt kwam in verschillende fasen tot stand. Het oorspronkelijke plan maakt deel uit van het AUP van 1934. Op basis van dit plan besloot men architect G. Holt de opdracht te geven voor de kerk en de bejaardenwoningen. Tijdens het ontwerpproces bleek Holt niet alleen een uitgesproken visie te hebben op het ontwerp van de kerk en de woningen, maar ook op het stedenbouwkundige plan. De progressieve afdeling Stadsontwikkeling, met name hoofdontwerper Van Eesteren, was geïnteresseerd in de ideeën van Holt en de samenwerking resulteerde in 1944 in een nieuw plan.

De nieuwe configuratie, met een kerk en scholen rond een plein, gaf uitdrukking aan veranderende stedenbouwkundige ideeën over de relatie tussen het sociale leven in een woonwijk en de openbare ruimte. Met name in Engeland was dit kort na de oorlog een aspect waaraan veel aandacht werd besteed. Ook de naoorlogse bijeenkomsten van de CIAM zouden zich concentreren op de verschijningsvorm van de openbare ruimte, waarbij steeds meer naar historische voorbeelden werd gekeken. De centrale ruimte in het dorp Nagele laat zien dat ook de Nederlandse CIAM-leden, onder wie natuurlijk Van Eesteren, naar Engeland keken en zochten naar een nieuwe visie op de openbare ruimte.

Dat de Afdeling Stadsontwikkeling grote waarde hechtte aan deze ontwikkeling blijkt wel uit het feit dat concessies werden gedaan aan verkavelingsprincipes, zowel voor woningen als voor scholen. Het schoolgebouw aan de Robert Scottstraat, weliswaar vrijstaand, is opgenomen in het bouwblok aan de Orteliussstraat. Deze oplossing strookte niet met het streven naar functiescheiding en schoolgebouwen die rondom omringd worden door ruim groen. De wens om bij de kerk van Holt een plein met katholieke scholen te creëren was klaarblijkelijk sterker dan de strenge leer van de vooroorlogse stedenbouw.

Holt en Van Eesteren hebben met de kerk, de bejaardenwoningen en de scholen gestalte gegeven aan een architectonisch en stedenbouwkundig idee dat ontbrak in de vooroorlogse visie van de functionalisten op de moderne woonwijk. Zij onderkenden met dit kerkgebouw en de resulterende wijzigingen in het stedenbouwkundig ontwerp dat het leven in een moderne woonwijk niet louter

rationeel is. Door de kerk en de bijbehorende scholen rond een plein in het hart van de Poolbuurt te situeren, werd een plaats gegeven aan het samen zijn van buurtbewoners. Men ging ter kerke, bracht kinderen naar school en sprak met elkaar over het leven. Dit thema zou de naoorlogse bijeenkomsten van de CIAM gaan domineren, vaak aangeduid met de Engelse term 'core', terwijl in Nederland het woord ontmoeting een bijzondere betekenis kreeg voor architecten en stedenbouwers.

Holt bleef betrokken bij de verdere invulling van het stedenbouwkundig plan, nadat de kerk in 1952 in gebruik was genomen. Zowel de opdracht voor het ontwerp van de ULO-school als die van de kleuterschool kwam begin jaren vijftig in handen van Evers en Sarlemijn Architecten. Evers en Sarlemijn vormden in 1941 een bureau dat na de oorlog veel gebouwd heeft in Nederland. Hun architectuur is verwant aan de Bossche School. Een bekend ontwerp is de Catharinakerk uit 1954, onderdeel van een complex van kerk, pastorie en parochieschool.

In samenwerking met Holt en Stadsontwikkeling kon voor de Poolbuurt een 'totaalsituatie', zoals zij schreven in het Bouwkundig Weekblad, worden ontworpen. Zowel in de situering van de verschillende volumes als in de materiaalkeuze en de kleurstelling is gezocht naar harmonie met de kerk en de bejaardenwoningen. Zo fungeert het hoofdvolume van de ULO-school als begrenzing van de noordzijde van het kerkplein tegenover de bejaardenwoningen aan de zuidzijde en is in de architectonische uitwerking gekozen voor een relatie met de vormgeving van de kerk. De bijgebouwen met de fietsenstalling en de gymzaal vormen de noord-westelijke begrenzing van het ensemble, aan de noordzijde aansluitend op de kleuterschool met een bakstenen muur. Kenmerkend voor de vormgeving van de kerk is de in het zicht gelaten betonconstructie, ingevuld met betonnen muurplaten en Limburgs natuursteen. Evers en Sarlemijn vertaalden dit voor de scholen in een in zicht gelaten betonconstructie en muren van baksteen, passend bij de kleinere schaal van de scholen. Toch zijn de beide scholen verschillend van karakter, passend bij de leeftijd van de kinderen. Naast het schaalverschil lijkt de detaillering van het kleuterschoolgebouw met de uitgespaarde rondbogige velden in de straatgevel die het gebouw een vriendelijk karakter geven, maar ook de trappen met de kleine treden en de extraverte oriëntatie van de lokalen op de speelplaats, toegesneden op de kleuters.

De ontwerpers van de schoolgebouwen hebben het experiment van Holt en Van Eesteren definitief gestalte gegeven. Er is een stedelijke ruimte ontstaan die grote kwaliteit heeft. De Poolbuurt heeft een duidelijk herkenbaar centrum gekregen, dat getuigt van een meer complexe visie op het sociale functioneren van een moderne woonwijk. De Josephkerk, de drie scholen, en de omringende woonbebouwing vormen een vroeg naoorlogse woonwijk die zowel architectonisch als stedenbouwkundig uitdrukking geeft aan de eerste gedachtevorming over de wederopbouw.

Het architectenduo A. Evers en G.J.M. Sarlemijn behoort tot de vooraanstaande architecten van de Bossche School, de in de naoorlogse periode ontstane architectuurstroming die bij uitstek geldt als 'van een katholiek karakter'. Aart Evers (1914-1997) en Geert Josephus Maria Sarlemijn (1909-1993) waren beiden Amsterdammers en hadden van 1941 tot 1981 een gezamenlijk bureau. In 1947 namen ze deel aan de cursus Kerkelijke Architectuur in het Bossche Kruithuis, waar de door de benedictijner monnik Dom Hans van der Laan gedomineerde lessen leidden tot het ontstaan van de Bossche School. Uitgaande van klassiek-bouwkundige principes en met de nadruk op verhoudingen en maten (Plastisch Getal) schiep deze School vernieuwende architectuur met vrij robuuste maar zorgvuldig gelede bouwmassa's en de nadruk op vlakken, lijnen en metselwerk met grove voegen. Klassieke motieven zoals kolommen en sierreliëfs behoren tot de regelmatig terugkerende vormtaal. Een ander kenmerk is de aaneenschakeling van open en gesloten ruimtes, zoals binnenhoven en vleugels. Evers en Sarlemijn bouwden in en buiten Amsterdam een groot aantal objecten. Bekende hoofdstedelijke voorbeelden zijn de r.k. vakschool voor banketbakkers aan de Reinaert de Vosstraat (1957) en de reeds genoemde r.k. ulo aan de Erik de Roodestraat (1958-1960), beide in Bos en Lommer. De Bossche School zocht naar overeenkomsten in de contrasten, zoals het begrippenpaar binnen en buiten. (Later zijn het juist deze ontwerpprincipes, die het Burgerweeshuis van Aldo van Eyck zo beroemd maken.)

### Conclusie

De voormalige kleuterschool Amundsenweg 1 is stedenbouwkundig van belang als onderdeel van het ensemble dat wordt gevormd door de Josephkerk, de bejaardenwoningen, de ULO-school en de Franciscus en Juliaschool. Het ensemble vormt bovendien het hart van de Poolbuurt. Daarnaast is het ensemble architectuurhistorisch van belang doordat de stedenbouwkundige plannen voor het ensemble uit 1934 en 1944 het veranderde denken van na de oorlog laten zien, waarin het wijkcentrum een belangrijke rol was gaan spelen. De kleuterschool is eveneens architectuurhistorisch van belang vanwege de esthetische kwaliteiten van het ontwerp, niet alleen vanwege de zorgvuldige

vormgeving van het bouwwerk, zoals de wijze waarop het gebouw op de kleuters is toegesneden, maar ook vanwege de harmonische werking, zowel in de situering van de bouwmassa's als in de materiaal- en kleurkeuze van het bouwwerk met de overige bouwwerken in het ensemble, met name met de kerk, het kloostergebouw en de ULO-school. Het geeft een goede indruk van het werk van het Amsterdamse architectenduo A. Evers en G.J.M. Sarlemijn die als vooraanstaande architecten van de Bossche School gelden. Het ontwerp is gaaf, met uitzondering van de dichtgezette toegangen en de nieuwe toegang aan de zuidzijde en de inrichting van de speelplaats.

**Bronnen en literatuur**

Archief Stadsdeel Bos en Lommer, dossiernr. 29592

BMA, pandenarchief

A. Evers, G.J.M. Sarlemijn, 'U.L.O.-school in Amsterdam West', *Bouwkundig Weekblad* (1966), nr.6, pp.90-92

Stadsarchief Amsterdam, beeldbank